

PROSTOR

24 [2016] 1 [51]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
24[2016] 1[51]
1-130
1-6 [2016]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

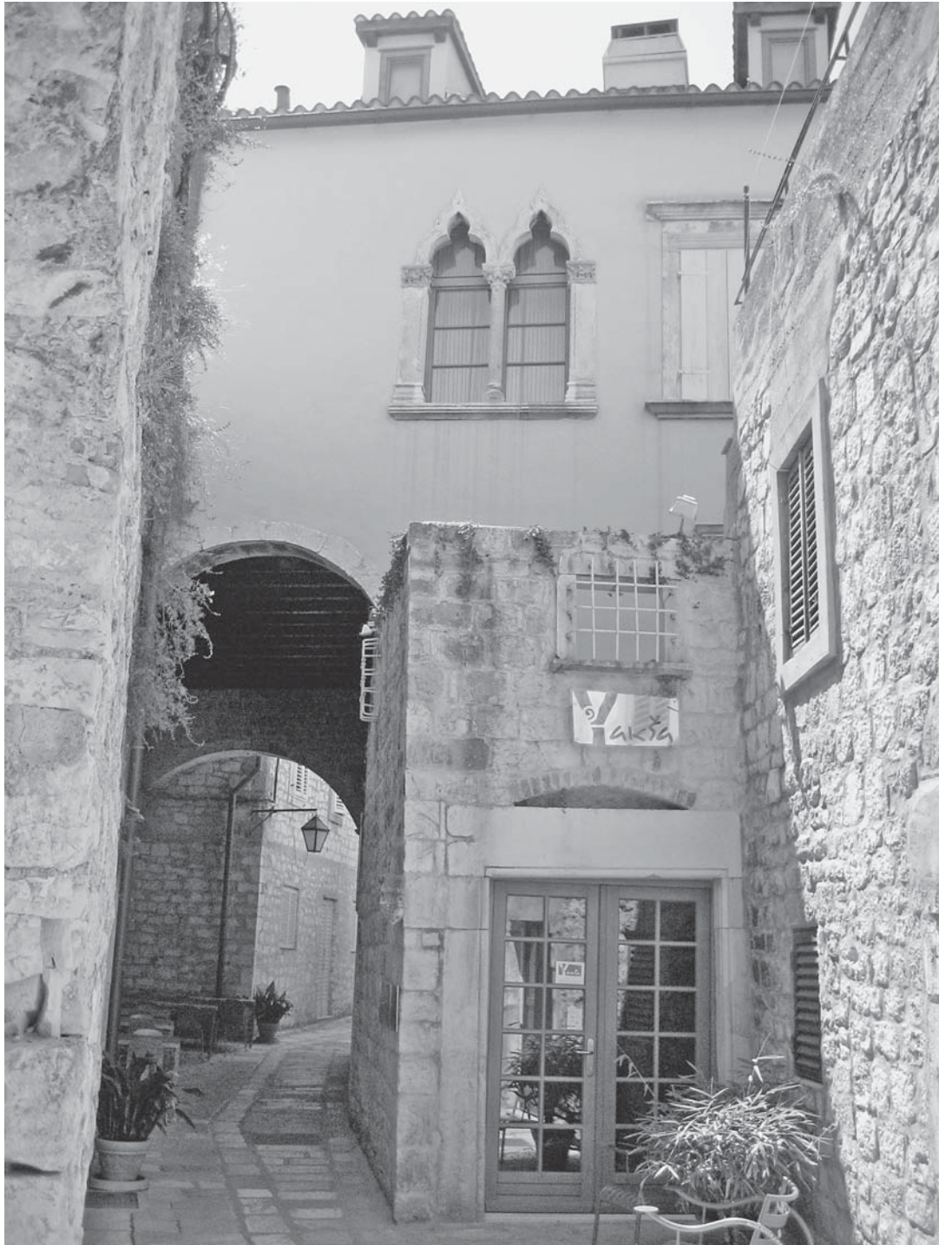
2-13 Ivo Vojnović

PALAČA JAKŠA U HVARU
UDK 72.033.5:728.03(497.5 HVAR)"14/20"

JAKŠA PALACE IN HVAR
UDC 72.033.5:728.03(497.5 HVAR)"14/20"



Af



SL. 1. ISTOČNO PROČELJE
NAKON OBNOVE
FIG. 1. EAST FACADE
AFTER REHABILITATION

Ivo Vojnović

URED VOJNOVIĆ D.O.O.
HR – 21000 SPLIT, MIHALJEVIĆA 1
ivo.vojnovic@st.t-com.hr

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.033.5:728.03(497.5 HVAR)"14/20"
TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA
ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 17. 2. 2016. / 7. 6. 2016.

URED VOJNOVIĆ D.O.O.
HR – 21000 SPLIT, MIHALJEVIĆA 1
ivo.vojnovic@st.t-com.hr

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 72.033.5:728.03(497.5 HVAR)"14/20"
TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE
ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 17. 2. 2016. / 7. 6. 2016.

PALAČA JAKŠA U HVARU

JAKŠA PALACE IN HVAR

GRODA
HVAR
KASNA GOTIKA
PALAČA JAKŠA

GRODA
HVAR
LATE GOTHIC
JAKŠA PALACE

U članku se donosi prostorni razvoj palače Jakša u Hvaru počevši od izgradnje ranogotičke kuće, njezine transformacije u kasnogotičku palaču, renesansne adaptacije, pa do temeljite rekonstrukcije koja se na palači dogodila u 19. stoljeću. Rad se temelji na istražnim radovima koje je proveo sam autor, a koji su bili temelj za obnovu tog povijesnog sklopa.

This paper analyzes the spatial development of Jakša Palace in Hvar from its origin as an early Gothic house followed by its transformation into a Late Gothic palace and its remodeling at a later date with Renaissance alterations and additions until its thorough rehabilitation in the 19th century. The research conducted by the author served as a basis for the rehabilitation treatment.

UVOD

INTRODUCTION

Građevni sklop palače Jakša (Giaksa) u Hvaru, pod kojim je imenima poznata u literaturi, nalazi se u jugoistočnom dijelu Grode, prostora srednjovjekovnoga grada unutar gradskih zidina. Na austrijskom katastru iz 1834. godine vidi se obris palače Jakša. Neposredno su uz nju, sa zapadne strane, parcele prikazane kao vrtovi, a zapravo se radi o urušenim kućama.¹ Cijeli je sklop odnedavno temeljito obnovljen.² Istražni arheološki i konzervatorski radovi rezultirali su nizom spoznaja koje su bacile novo svjetlo na srednjovjekovnu graditeljsku baštinu grada Hvara.

POVIJESNI PREGLED

HISTORICAL REVIEW

Začetak Hvara kao naselja počinje izgradnjom ilirske gradine na mjestu današnje utvrde Fortice. Naselje se u antičko i kasnoantičko doba postupno spušta do mora, gdje je na mjestu današnje Pjace, u nekadašnjoj, dobro zaklonjenoj uvali, bila luka. A grad, Lisina kako se tada naziva, svoj je procvat dosegao u 5. i 6. stoljeću, kada zbog ponovno valoriziranoga morskog prometa i svoje dobre luke dobiva na važnosti.³

U kasnijim stoljećima Hvar, tadašnja Lesina, spominje se i dalje kao važan grad i luka. Grad je tada bio na prostoru Burga (Burak, kako ga Hvarani nazivaju), smješten na padinama brda Sv. Nikole.⁴ Na tome se prostoru spominju ostaci kula i zidina.⁵ Osnutak bisku-

pije 1145./1147.⁶, u doba prve venecijanske uprave⁷, također potvrđuje njegovu važnost.

A za druge venecijanske uprave 1278. godine podiže se *Civitas nova* – novi grad (Groda) na drugoj strani hvarske uvale, na mjestu kasnoantičkog naselja koje se u povijesnim izvorima spominje kao *civitas quae aliis temporibus fuit*, dakle grad koji je nekad postojao.⁸ Groda se opasava kulama i zidinama, poviše kojih se, na mjestu nekadašnje ilirske gradine, podiže kaštel.⁹

Treća venecijanska uprava započinje 1420. god. i u graditeljstvu donosi stil cvjetne gotike. Uz južni gradski zid nižu se plemićke palače poput Hektorovićeve, Gazarovićeve, Paladinićeve, Jaksine. Upravo to razdoblje, a radi se o drugoj polovici 15. stoljeća, ključno je za nastanak graditeljskog sklopa obitelji Jakša.

MJESTO I VRIJEME NASTANKA PALAČE JAKŠA

SITE AND ORIGIN OF JAKŠA PALACE

Palača Jakša nalazi se u jugoistočnom uglu Grode, blizu gradskih vrata koje se nazivaju Vrata sv. Marije ili Vrata Biskupije. Palača se najranije spominje u dokumentima 1504. godine kao vlasništvo Marina Jakše pa se stoga može pretpostaviti da je kuću podigao njegov otac Jakša Petrov u drugoj polovici 15. stoljeća. Sklop kuća sa sjeverne strane također je bio u vlasništvu Jaksinih 1553. godine, a veliki zdenac iz 1475. godine, koji se nalazi uza sjeverno pročelje tog sklopa, naziva se 1623. godine „*pozzo detto del Giaksa*“.¹⁰

Palača Jakša pripada skupini gotičkih građevina koje su u 15. stoljeću podignute nad južnim gradskim zidinama. Gradnja plemićkih kuća uz južne gradske zidine bila je, između ostalog, predmet spora između vlastelina i pučana koji se 1446. godine rješavao pred mletačkim senatom u Veneciji. Pučani su se naime oslanjali na odredbe Statuta iz 1331.

¹ Danas je taj sklop vlasnicki objedinjen. Novi je vlasnik Josip Antonic koji je 2000. godine kupio prvo palaču Jakša od obitelji Dujmović, a nakon toga i sklop kuća zajedno od nje od obitelji Bracanović.

² Arhitektonsku snimku postojećeg stanja, konzervatorski elaborat i sve projekte izradio je arhitekt Ivo Vojnović. Arhitektonsku snimku zapadnog dijela sklopa izradio je poduzeće GEOdata, dok su istražne arheološke radove proveli i organizirali stručnjaci Konzervatorskog odjela iz Splita sa suradnicima, arheolozi dr. Franko Oreb i Marinko Tomasović. Sve radove u ime Konzervatorskog odjela iz Splita nadzirala je arhitektica Anita Gamulin.

³ KATIC, 2003: 523-528

⁴ RAJČIĆ, 2006: 92, 98

⁵ PETRIĆ, 1975: 28

⁶ PETRIĆ, 1977.a: 158

⁷ DUBOKOVIĆ, 1960: 164

⁸ PETRIĆ, 1973: 178-179

⁹ DUBOKOVIĆ, 1960: 165

¹⁰ KOVAČIĆ, 1987: 31

¹¹ PETRIĆ, 1977.b: 447-453

¹² KOVAČIĆ, 1997: 83-84



godine koji je tražio da zidine budu slobodne od gradnji, kao i prostor od 20 koraka uz njih, kako bi gradska straža imala dobar pregled. No usprkos tome mnogi su plemići, poput Paladinića, Uzizića, Gazarovića, Jakšinih, podigli svoje palače zaposjevši pritom gradski zid. Stoga se može zaključiti da je podizanje kuća nad gradskim zidinama starija praksa koja je 1446. godine doživjela pučki prosvjed kod mletačke vlasti, ali ona nije poduzela značajnije korake za njeno sprječavanje.¹¹

U dokumentu iz 1463. godine Nikola Uzizić traži od hvarškoga kneza Franceska Justa dozvolu za podizanje luka na istočnom dijelu svoje kuće u visini prvoga kata, a u prilog svome zahtjevu navodi činjenicu da su knezovi Hvara dopustali podizanje i većih lukova.¹² Luk svoda, *uolto roman*, na kući Uzizić (tzv. Hektorović) identično je oblikovan kao i lukovi koji povezuju palaču Jakša s gradskim zidom pa su stoga jedan od glavnih uporišta za dataciju kasnogotičke faze Jakšine palače.

Ima više razloga zbog čega su plemići tako ustrajno željeli izgraditi svoje palače uz grad-

ski zid. U već dobro izgrađenoj Grodi taj se prostor čini izuzetno povoljan za proširenje postojećih kuća, zbog bolje osunčanosti, a kicena pročelja njihovih palača bila su tako svakomu vidljiva. Donekle sličan primjer izgradnje palača na gradskom zidu susrećemo i na palačama Lucić i Vitturi u Trogiru.¹³

PROSTORNI RAZVOJ PALAČE JAKŠA

SPATIAL DEVELOPMENT OF JAKŠA PALACE

Ranogotičko razdoblje: 13.-14. stoljeće – Za razumijevanje najstarije poznate razvojne faze palače Jakša potrebno je opisati tadašnju urbanističku situaciju toga dijela Grode. Ranogotička kuća, koja je bila zametak kasnogotičke palače, i cijeli niz kuća zapadno od nje tvorili su prvu ulicu uz gradski zid. Sljedeća gornja ulica bila je od nje udaljena oko 18 metara i bila je viša za oko 2,5 metra. Okomito na njih vodile su poprečne ulice u nagibu i sa stubama. Na taj su način stvorene stambene *insule*, u kojima su kuće bile različito orijentirane. Najniža insula, tj. ona najbliža južnomu gradskom zidu, imala je pored poprečnih ulica sa stubama i nekoliko slijepih uličica (kaleta) koje su završavale u unutrašnjosti bloka i omogućavale su bočne ulaze u kuće. Taj urbanistički detalj, s uličicama koje prodiru duboko u stambeni blok poput češlja, osobito je dobro sačuvan u neposrednoj blizini palače Jakša.

Palača Jakša nastala je adaptacijom i proširenjem ranogotičke kuće koja je podignuta krajem 13. ili početkom 14. stoljeća. Kuća je vjerojatno podignuta vrlo brzo nakon što je 1278. godine izdan nalog o izgradnji *Civitas Novae*.¹⁴ Bila je to uobičajena stambena kuća onoga doba, velicine 10,5×6,2 metra, paralelnoga zapadnog i istočnog zida, sa skošanim južnim zidom koji je pratio potrebnu udaljenost od gradskoga zida. Zapadno od nje tekla je ulica i stubama išla dalje prema sjeveru.¹⁵

SL. 2. AUSTRIJSKI KATASTAR HVARA (DETALJ): PALAČA JAKŠA VODI SE POD BROJEM 120 I 121.

FIG. 2. AUSTRIAN CADASTRE OF HVAR (DETAIL), JAKŠA PALACE REGISTERED UNDER NUMBERS 120 AND 121

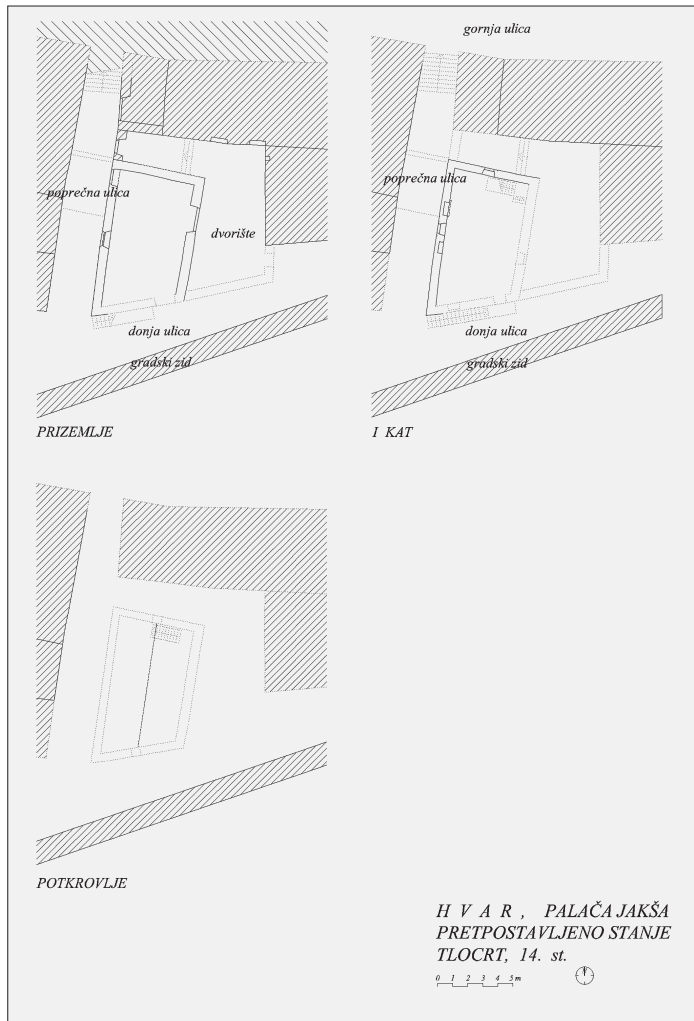
SL. 3. PALAČA JAKŠA U HVARU, STANJE PRIJE OBNOVE

FIG. 3. JAKŠA PALACE IN HVAR BEFORE REHABILITATION

¹³ FISKOVIC, 1977: 459

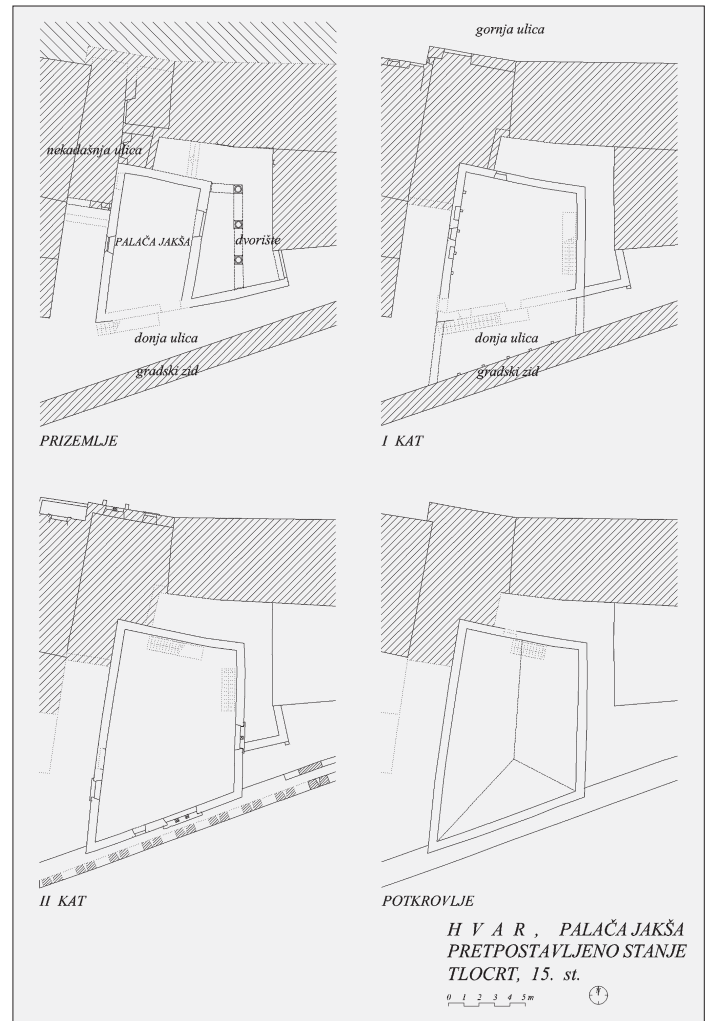
¹⁴ Arheoloska je istraživanja u organizaciji Konzervatorskog odjela iz Splita proveo arheolog Marinko Tomasić u svibnju i lipnju 2001. godine. Istražna sonda izvedena je po sredini ranogotičke kuće i bila je veličine 4×3 m koja se prema dubini suzavala. Razina poda (rustičnoga kamenog popločenja) bila je oko 30 cm niza od razine glavne ulice. U prvih 70 cm dubine nalazio se ispremišani sloj suta, kamenog materijala i ulomaka kupa kanalice. Ispod toga nalazio se kulturni sloj s nalazima majolike iz 14. i 15. stoljeća. Na otprilike 2 m dubine pojavio se sloj anticke i kasnoanticke keramike, najviše sjevernoafričke. Pronađen je i ostatak kasnoanticke kamenog zida. Taj kulturni sloj potječe iz 4. i 5. stoljeća. Sonda je došla do dubine od 2,85 metra i pri njezinu su dnu pronađeni ostaci željeznodobne keramike.

¹⁵ Pretpostavljena ulica mogla je biti odraz anticke-kasnoanticke uličnog rastera kojeg crtež donosi N. Petric u: PETRIC, 1977.a: 155. Ostaci te ulice, kao ni skalinate, arheoloskim radovima nisu pronađeni, nego samo ostaci pročelja srednjovjekovnih kuća koje su nekad bile prislone uz ulicu. Stoga je postojanje te ulice još uvijek pretpostavka. Mogući izgled i profil ulice prikazan je u grafičkim prilogima ovoga članka.



SL. 4. PRETPOSTAVLJENI TLOCRT PALAČE U 14. ST.
FIG. 4. PRESUMED PALACE LAYOUT, 14TH CENTURY

SL. 5. PRETPOSTAVLJENI TLOCRT PALAČE U 15. ST.
FIG. 5. PRESUMED PALACE LAYOUT, 15TH CENTURY



Sa sjeverne strane bio je prolaz, a s istočne dvoriste koje se koristilo zajedno sa susjednom istočnom i sjevernom kućom. Ono je već tada moglo biti zidom ogradeno od ulice.

Zapadni i sjeverni zid sačuvali su se u visini prizemlja i prvoga kata. Na zapadnom zidu, uza sjeverozapadni ugao kuće bila su manja vrata kojih su vertikalni kameni pragovi bili sastavljeni od više komada.¹⁶ Južno je od njih prozor skosenih stranica, karakterističan za konobu ili gospodarski prostor. Na prvomu je katu ranogotički šiljasti prozor, kao i na sjevernom pročelju, od kojeg je ostao sačuvan samo donji dio, dok je gornji, lučni, naknadno uklonjen. Istočni zid sačuvalo se samo u visini prizemlja, na kojem su prema dvorištu bila veća vrata, očito predviđena za gospodarske potrebe. Nažalost, podatke o izgledu južnoga pročelja nemamo jer je ono uništeno temeljitom obnovom u 19. stoljeću.

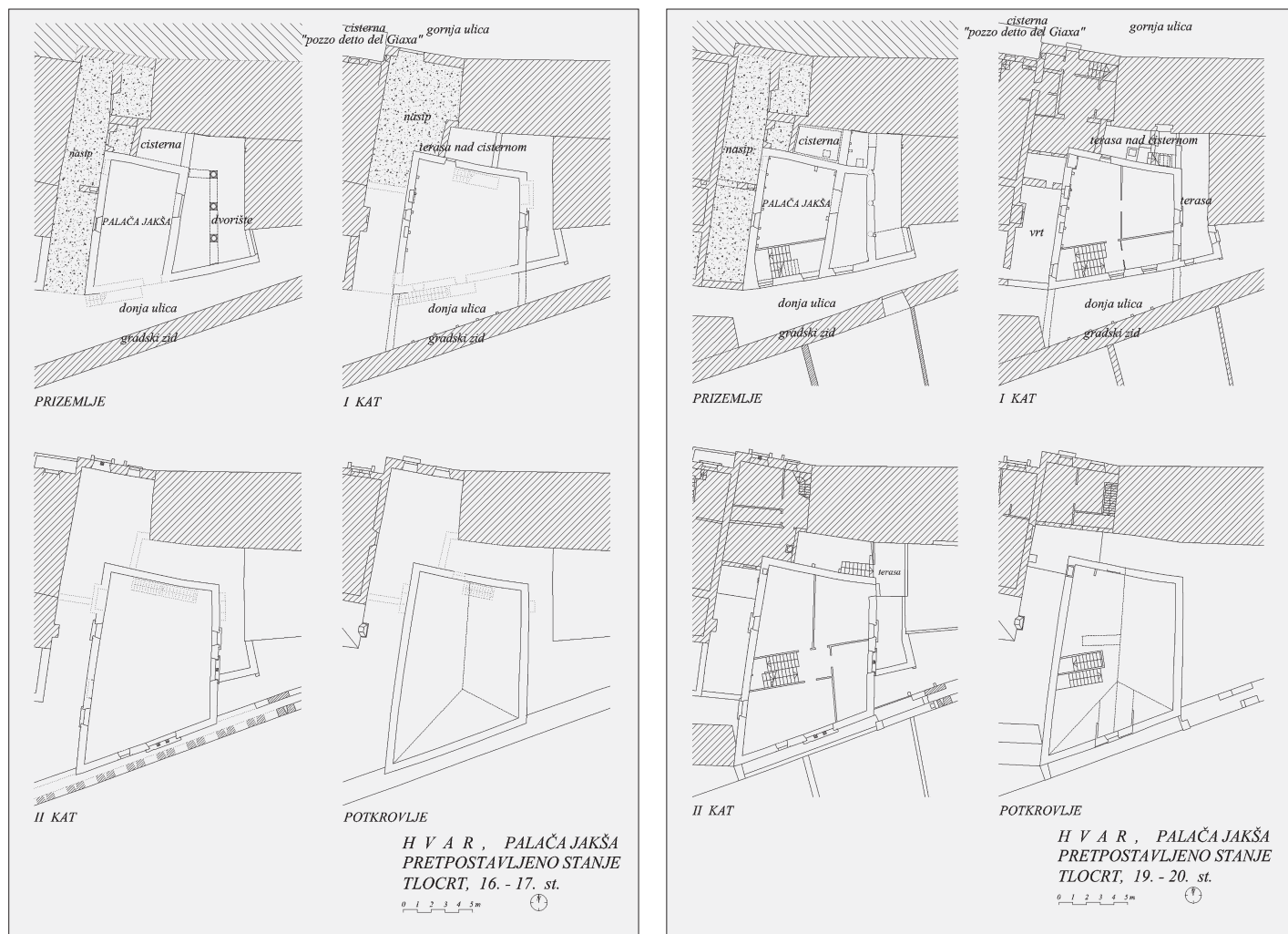
Ne možemo sa sigurnošću utvrditi izvornu katnost ove kuće, budući da su mnogobrojne adaptacije, nastale tijekom sljedećih stolje-

ca, promijenile njezin izgled. Najvjerojatnije je da je kuća bila visine prizemlja i kata te da je bila pokrivena dvostrešnim krovom. U prizemlju je bila konoba ili dućan. Prvome katu kuće prilazilo se vjerojatno vanjskim kamenim stubištem koje je moglo biti smješteno uz južno pročelje. Na mnogim hvarskim kućama ta su vanjska stubišta učestala pojava i njihova se izgradnja proteže tijekom cijeloga srednjeg vijeka, pa i poslije. Kat je korišten kao stambeni prostor, o čemu nam svjedoči sačuvano pilo i zidni ormar na zapadnom zidu. Poznavajući razmještaj prostorija srednjovjekovnih kuća može se pretpostaviti da je kuhinja s ognjištem bila u potkrovlju.

Kasnogotičko razdoblje: 15. stoljeće – Preuređenje ranogotičke kuće u kasnogotičku palaču dogodilo se sredinom druge polovice 15.

¹⁶ Ta su vrata pronađena u tijeku arheoloških istražnih radova kada je uklonjen zemljani nasip iz vrta kuće ex Bracanović.

¹⁷ TUDOR, 1998: 51-52



stoljeća, kada se postojeća ranogotička kuća nadograđuje za jedan kat, a s dva luka koja nose drvenu podnu konstrukciju premošćuje ulicu na južnoj strani.

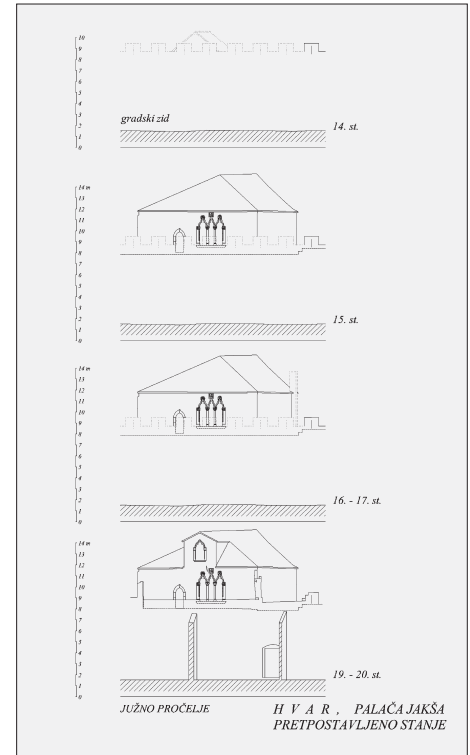
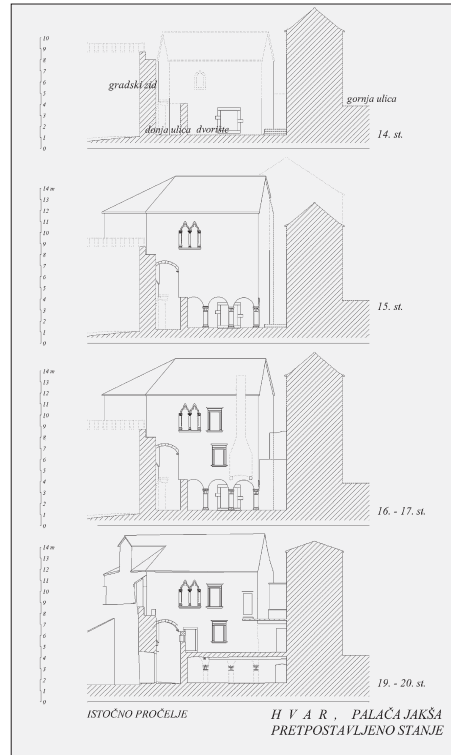
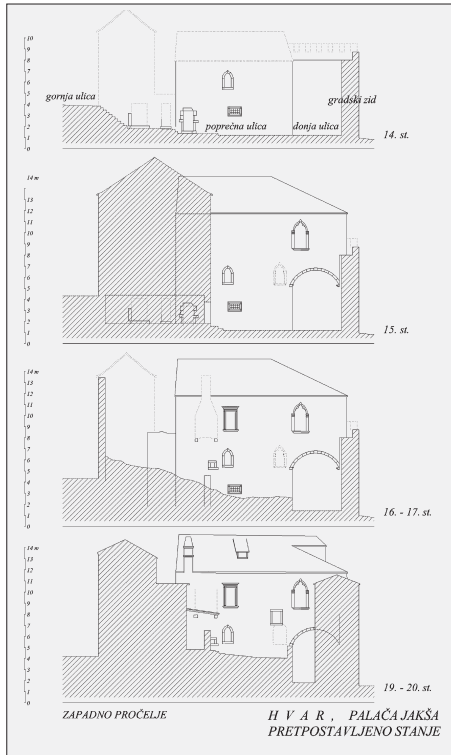
Izgradnjom trijema u dvorištu širi se i prema istočnoj strani. Za dataciju tog zahvata imamo uporište u već spomenutom dokumentu iz 1463. godine u kojem se spominje gradnja 'rimskog svoda' na palači Uzizic (Hektorović). Može se pretpostaviti da je nova palača zadržala ranogotički raspored s vanjskim stubištem na južnoj strani, kojim se prilazilo prvomu katu.

Dvorišni trijem imao je tri luka na istočnoj strani i jedan na sjevernoj, a iznad njega gradi se novo pročelje. Dekoracija kapitela trijema u obliku je mesnatoga lista, od kojih oni na uglovima tvore blagu volutu. Ova je dekoracija blago skošenom pasicom odvojena od pravokutnog abaka, a identičan detalj prisutan je i na kapitelima bifore i trifore, pa po tome možemo pretpostaviti da ih je izradila ista radionica.

Kasnogotički otvori na pročelju ugrađuju se u razini novopodignutoga drugoga kata. Južno pročelje nad gradskim zidom zauzelo je otprilike trećinu njegove širine, čime je obrambeni ophod bio sužen, ali ipak prohodan za gradsku stražu. Novo južno pročelje, koje strši izvan kruništa gradskog zida, dobiva reprezentativnu kičenu triforu. Doprozornici, stupovi i lukovi oslonjeni su na istaknutu, gotički profiliranu klupčicu. Uski siljasti lukovi, trolišno oblikovani, zaključeni su listnatim akroterijima i grbom Jakšinih iznad središnjeg luka. Doprozornici se ističu motivom uvijenoga konopa, dok su kapiteli i akroteriji ukrašeni motivom povijenog lišća, što ih svrstava među kasnogotičku kamenu plastiku izradenu pod utjecajem radionice Jurja Dalmatinca.¹⁷ Zapadno od trifore nalaze se ranogotička vrata kroz koja se izlazi na ophod gradskog zida. Ta su vrata očito prenesena s donjih katova kuće. Moguće je da se radi o vratima prvoga kata južnog pročelja ranogotičke kuće, umjesto kojih se izvodi nov kasnogotički portal.

SL. 6. PRETPOSTAVLJENI TLOCRT PALAČE U 16. I 17. ST.
FIG. 6. PRESUMED PALACE LAYOUT, 16TH AND 17TH CENTURY

SL. 7. TLOCRT PALAČE U 19. I 20. ST.,
STANJE PRIJE NEDAVNE OBNOVE
FIG. 7. PALACE LAYOUT IN THE 19TH AND THE 20TH CENTURY
BEFORE RECENT RESTORATION



SL 8. RAZVOJNE ETAPE ZAPADNOG PROČELJA
FIG. 8. DEVELOPMENT STAGES OF THE WEST FACADE

SL 9. RAZVOJNE ETAPE ISTOČNOG PROČELJA
FIG. 9. DEVELOPMENT STAGES OF THE EAST FACADE

SL 10. RAZVOJNE ETAPE JUŽNOG PROČELJA
FIG. 10. DEVELOPMENT STAGES OF THE SOUTH FACADE

Na istočnom pročelju, u razini drugoga kata ugrađuje se bifora koja je, za razliku od trifore, u detalju nešto skromnijeg izraza. Obje imaju jednako profiliranu prozorsku klupčicu, dok se po obradi pletenice doprozornika i lišću kapitela donekle razlikuju. Međutim, dekoracija bočne strane kapitela doprozornika trifore identična je oblikovanju prednje strane kapitela doprozornika bifore, što upućuje da ih je izradio isti majstor ili ista radionica.

Na zapadnom pročelju ugrađena je monofora koje su kapiteli dekorirani bogatom profilacijom, ali bez motiva povijenoga lišća. Zanimljiv je i detalj stilizirane dvostruke lavlje glave koja je postavljena na vanjskom uglu zida dvorišta i fizički pripada ulaznom dvorišnom portalu. Po nekim detaljima ta glava, janusovskih obilježja, podsjeća na lavlje glave gotičkog umivaonika iz kuće Kačić-Dimitri, a koji je danas uzidan u gradski zid pored glavnih vrata.¹⁸

Lukovi koji spajaju istočno odnosno zapadno pročelje s gradskim zidinama daju posebnost cijeloj palači. Prije je već spomenuto da se isti lukovi nalaze i na kući Uzizic (tzv. Hektorović), koji su datirani u sredinu 15. stoljeća. Posebno je zanimljivo da ih citirani dokument naziva *uolto romano*, dakle rimski svod, što upućuje na uvođenje novoga renesansnog stila u hvarsko graditeljstvo.

U tom razdoblju u Hvaru, kako navodi Cvito Fisković, djeluju brojni domaći klesari, zidari,

stolari i uopće zanatlije. Gotovo sve građevine 15. i 16. stoljeća stilom pokazuju da su djela majstora koji su potekli s otoka Hvara ili iz ostalih dalmatinskih gradova.¹⁹ Prisutan je utjecaj cvjetne gotike Jurja Dalmatinca, Andrije Alesija i dubrovackih majstora cvjetne gotike, ali se u osrednjosti njihovih radova, rustičnosti i pomalo nespretnosti osjeća lokalna značajka. Nekolicina od brojnih majstora radi u radionicama Jurja Dalmatinca i Andrije Alesija pa svoja iskustva i znanje prenose na hvarsko tlo.²⁰ Vjerojatno je netko od tih majstora izveo radove na palači Jakša.

Funkcionalna organizacija i raspored unutar njega prostora kasnogotičke palače nije nam poznat. Možemo ipak pretpostaviti da se prizemlje i dalje koristi kao konoba. Na prvomu su katu vjerojatno bile sobe, dok je na drugomu katu reprezentativni salon. Razlog pretpostavci da je salon bio na drugome katu nalazimo u postojanju bogato dekorirane bifore

¹⁸ TUDOR, 1998: 53-57

¹⁹ FISKOVIĆ, 1962: 184-200

²⁰ FISKOVIĆ, 1962: 184,186,188

²¹ Ove sam grede uočio u stropu prizemlja, a koje su tu postavljene prilikom obnove kuće u 19. stoljeću. Budući da su tijekom dugoga razdoblja dobile progib, ondašnji graditelj koji je obnovio palaču postavio ih je u suprotan položaj kako bi poništio utjecaj progiba. Utor za letvicu, koji je izvorno bio na gornjoj strani grede, tada je, okretanjem grede, bio vidljiv s njezine donje strane. To je inače prilično učestala pojava prilikom obnove povijesnih građevina kada se zeli već prije korišten građevinski materijal ponovno upotrijebiti.

i trifore, iznad koje je grb obitelji. Na ovome je mjestu omogućena najbolja osunčanost i pogled na sve dijelove grada. Tu se nalazi i pristup ophodu po vrhu gradskog zida pa se čini logičnim da je najreprezentativniji dio palače bio upravo na ovoj razini. Kuhinja se vjerojatno nalazila u potkrovlju, gdje je na sjevernomu zabatnom zidu ostala sačuvana kamena konzola nape kamina. Unutar njem drvenom stubištu, kojim se prilazilo drugom katu, položaj možemo pretpostaviti uz istočni zid, budući da na njemu, u razini prvoga kata, nije bilo prozora. Toj pretpostavci ide u prilog i nepostojanje kamenih kasnogotičkih konzola međukatne konstrukcije na tome mjestu, a koje postoje na zapadnom zidu. Konzole tu nisu izvedene jer zbog stubišnog otvora u podu drugoga kata ne bi bile ni u kakvoj funkciji, dapače – njihovo eventualno postojanje samo bi stvaralo smetnju penjanju uza stube. Iz sjeveroistočnog ugla palače prilazilo se prostranom, reprezentativnom salonu drugoga kata. Strmim stubištem, vjerojatno položenim uza sjeverni zid, penjalo se dalje u potkrovlje. Vjerojatno je upravo zbog toga zabatni prozor u potkrovlju pomaknut u odnosu na sredinu krovišta prema zapadu kako bi se dobilo mjesto za stubište.

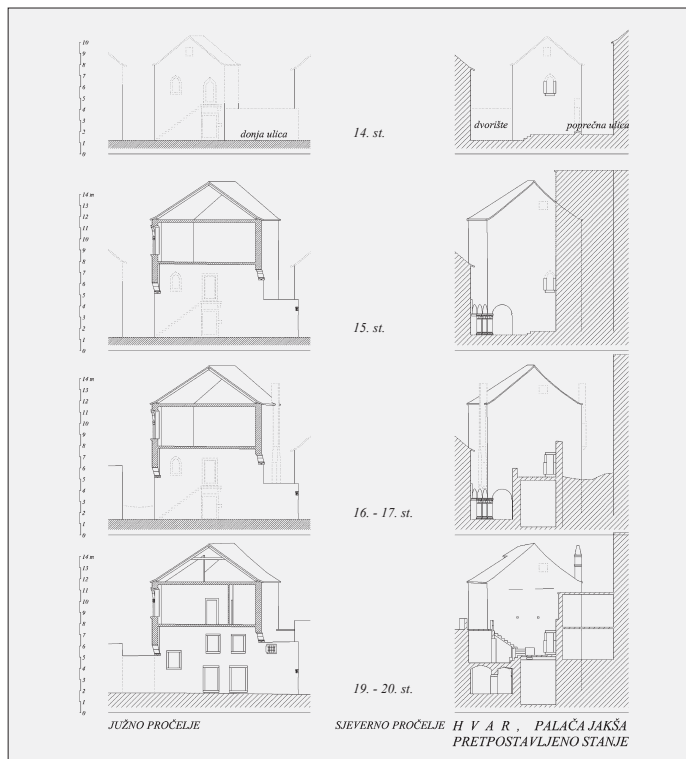
O izgledu unutrašnjosti, pogotovo reprezentativnog salona, nemamo dovoljno podataka. Na drugomu katu, neposredno uza zapadnu monoforu, postojao je kameni zidni ormar koji je zazidan tijekom adaptacije kuće u 19. stoljeću. Drugih ukrasa, poput kamenih pila, nije nađeno. Možda su ti elementi uklonjeni kada su se u 16. stoljeću na palači ugradili novi renesansni prozori i kamini. Iz vremena gradnje palače ostale su mjestimično sačuvane drvene stropne grede u sekundarnoj upotrebi. To su grede s karakterističnim utorom na gornjoj strani, u koji se umetala drvena letvica što je pokrivala spoj podne dasčane oplata, a stropu je davala dekorativan, kasetirani izgled.²¹

Sredina 15. stoljeća je doba intenzivne gradnje u Hvaru, kada se podižu mnogobrojne kasnogotičke kuće i palače. Sklop kuća zapadno i sjeverno od palače Jakša također se preuređuje. Najveća promjena, koja će u bitnome odrediti kasnije adaptacije i dogradnje na palači Jakša, dogodila se krajem 15. stoljeća

²² FISKOVIC, 1977: 458

²³ NOVAK, 1974: 108

²⁴ Kako je vidljivo na austrijskom katastru iz 1834. godine, nekadašnje kuće pretvorene su u vrtove, koji su jos donedavno postojali. Nedavnom obnovom tog sklopa zemljani je materijal uklonjen. Tom su prilikom provedena arheološka istraživanja koja su rezultirala pronalaskom mnogobrojnih ulomaka građevnog materijala i kamene plastike, koju možemo datirati u 15. stoljeće. Pronađena je i jedna topovska kamena kugla, što ide u prilog pretpostavci da su kuće oštećene i urušene vjerojatno 1579. godine kada je došlo do eksplozije barutane na Fortici.



SL. 11. RAZVOJNE ETAPE JUŽNOG I SJEVERNOG PROČELJA
FIG. 11. DEVELOPMENT STAGES OF THE SOUTH
AND NORTH FACADES

kada se u prijelaznom gotičko-renesansnom stilu u sjevernoj polovici nekadašnje poprečne ulice podiže nova kuća. Time je ukinuta javna komunikacija koja je povezivala donju i gornju ulicu. Uklonivši ulične stube, nova je kuća zauzela dio prolaza sjeverno od palače Jakša. Istočni zid te kuće podignut je na mjestu koje omogućava da sjeverni ranogotički prozor na prvomu katu palače bude i dalje u funkciji. Nova je kuća na svojoj južnoj strani zaklonila dio zapadnog pročelja palače Jakša, što je rezultiralo zazidavanjem njenih ranogotičkih vrata u prizemlju.

Renesansno razdoblje: 16.-17. stoljeće – Hvar je 1571. godine u ratu s Turcima poprilično stradao²², kao i 1579. godine kada dolazi do eksplozije barutane na Fortici.²³ Između ostalog, teško su oštećeni i porušeni neki stambeni sklopovi, pa vjerojatno i sklop kuća u neposrednoj blizini palače Jakša. Teško je oštećena i kuća koja je podignuta na mjestu poprečne ulice. Ostalo joj je sačuvano u cjelini tek sjeverno pročelje, dok su se istočno i južno sačuvali do razine prvoga kata, odnosno prizemlja. Urušena je i srednjovjekovna kuća u južnom dijelu sklopa.²⁴ Nije isključeno da je tom prilikom oštećena i palača Jakša, što je moglo biti razlogom njene renesansne obnove u drugoj polovici 16. stoljeća.

Palača je zadržala svoj kasnogotički volumen. Ugrađuju se novi prozori renesansnih obilježja, i to dva na istočnom pročelju i jedan na zapadnom. Uz njih se grade i dva kamina



SL. 12. PILO U HVARU
FIG. 12. STONE BASIN IN HVAR



SL. 13. PILO U SPLITU
FIG. 13. STONE BASIN IN SPLIT

kjih su ložišta i dimnjaci izvedeni s vanjske strane zida. Ti novi elementi na pročeljima morali su rezultirati i premještanjem unutarnjega drvenog stubišta s istočnog na sjeverni zid, koji je jedini ostao nepromijenjen. Otvaranje novih prozora i izgradnja vanjskih dijelova kamina bilo je moguće jer se rušenjem susjednih kuća otvorio novi slobodni prostor. Vjerojatno se tom obnovom uklanjaju unutarnja dekorativna kasnogotička pila, koja su zasigurno morala postojati, a na njihovim se mjestima izvode novi prozori i kamini. Prilikom istražnih arheoloških radova koji su provedeni neposredno uza zapadno pročelje palače Jakša, na mjestu nekadašnje ulice, pronađeni su pored ostataka srednjovjekovnih kuća i mnogobrojni kameni ulomci kasnogotičke kamene plastike. Svakako je najznačajniji nalaz kasnogotičko pilo s dekoracijom u formi povijenoga lišća.²⁵ To bi se pilo, prema sličnosti s onim iz velike Papalićeve palače u Splitu, a koje D. Kečkemet pripisuje opusu Jurja Dalmatinca²⁶, moglo također pripisati njegovoj radionici. Možemo pretpostaviti da je i dio kamenog namještaja pronađen u nasipu mogao pripadati nekadašnjem kasnogotičkom salonu palače Jakša, no koji je iz nje uklonjen, možda i zbog ratnog stradanja, te bačen u nasip tijekom renesansne adaptacije palače. Cisterna za vodu, koja je prislunjena uza sjeverni zid kuće, vjerojatno je izgrađena tijekom te obnove.

Razdoblje 19. i 20. stoljeća – Veliku preobrazbu palača doživljava potkraj 19. stoljeća, kada se pretvara u stambenu kuću s potpuno novom organizacijom unutarnjeg prostora. Glavni je razlog tadašnje obnove bila, po svemu sudeći, njezina statička stabilnost. Tijekom vremena došlo je do slijeganja i oštećenja dvorinskog trijema iznad kojeg se uzdizalo istočno pročelje palače. Najveća oštećenja bila su vidljiva na ispucanim i teško oštećenim kapitelima. Iz tih je razloga trijem u cijelosti zazidan kamenom kako ne bi došlo do urušavanja kuće. Iznad dvorišta podiže se plitak svod od opeke, iznad kojeg je otvorena terasa, pa se na taj način nekadašnje dvorište u potpunosti zatvorilo. Najveće promjene palača je dobila na uličnome južnom pročelju. Ono se u cijelosti ruši i ponovno zida

istim građevnim materijalom. U visini prizemlja i prvoga kata izvedeni su novi prozori i vrata s karakterističnim rasteretnim lukom od opeke. Temeljitim preoblikovanjem glavnoga pročelja uklonjeni su tragovi ranijih etapa pa će nam zbog toga prvobitan izgled kuće vjerojatno zauvijek ostati tajnom. Nad južnim pročeljem palača dobiva velik, središnji luminar.

Na sjevernoj se strani iznad cisterne podiže još jedan kat, iznad kojeg je bio jednostrešni krov. Njegovi se ostaci strehe i konzole međukatne konstrukcije, kao i dio kamenog zida na istoku, još uvijek vide. Ta je gradnja porušena u 20. stoljeću, kada se u tom dijelu kuće izvodi nova betonska terasa u razini drugoga kata sa stubištem.

Temeljita obnova kuće odigrala se i u unutrašnjosti. Nestaju tako reprezentativni saloni, a prostor je razdijeljen sobama. Novo dvokrako stubište postavlja se u jugozapadnom dijelu kuće. To je razlog premještanja kasnogotičkog prozora sa zapadnog pročelja u relativno velik južni luminar potkrovlja. Kuhinja se iz potkrovlja premješta na prvi kat, gdje se gradi novi dimnjak i krušna peć. Kamini su zadržani, dimnjak i ložište uklonjeni, pa je tako na istočnom pročelju od kamina ostala sačuvana tek jedna kamena konzola, danas vidljiva na pročelju iznad luka trijema. Izvedene su nove drvene međukatne konstrukcije i kroviste, ali se pritom djelomično koristi još uvijek uporabljiva drvena građa kasnogotičke palače.²⁷

²⁵ Istražni arheološki radovi obavljeni su neposredno uza zapadno pročelje palače Jakša, na mjestu nekadašnje ulice. Arheološke radove u ime Konzervatorskog odjela iz Splita provodio je od listopada 2002. do ožujka 2003. godine arheolog Franko Oreb. Zemljani nasip visine oko 3 m u potpunosti se uklonio. Istraživanja su utvrdila da taj nasip nema kompaktnoga zemljanog sloja ni jasne arheološke stratigrafije. U njemu su pronađeni brojni tragovi ljudskog življenja, od prehrane do predmeta svakodnevne upotrebe. Pronađena je fina keramika s premazom cakline i majolika, očito donesena kao import iz talijanskih radionica u rasponu od 15. do 17. stoljeća. Mnogo su značajniji nalazi – pronađeni ulomci arhitektonske plastike, kao i ostaci ranosrednjovjekovnih kuća.

²⁶ KEČKEMET, 1988: 29-30

²⁷ Godine 2003. takvo je stanje palače dočekalo obnovu i konstruktivnu sanaciju. U grafickom prilogu prikazano je postojeće stanje iz 2001. godine, neposredno prije radova obnove. Izvršena je statička sanacija građevine, obnovljen je i ponovno otvoren dotad zazidan trijem u prizemlju, obnovljena je kamena plastika i zbuca s pročelja te izvedena nova međukatna i krovna konstrukcija. Prilikom arheoloških istražnih radova uklonjen je zemljani nasip uza zapadno pročelje građevine pa se pritom djelomično rekonstruirala poprečna ulica. To je omogućilo ponovno otvaranje zazidanih ranogotičkih vrata na zapadnom pročelju palače Jakša.

U izvornim tlocrtnim gabaritima rekonstruirana je i susjedna sjeverna kuća, urušena još u 16. stoljeću. Nad sačuvanim ostacima južnog zida ponovno je podignuto kameno pročelje nekadašnje građevine. Ruševni ostaci krajnje južne kuće ostali su u zatečenom stanju. Ispraznjen je tek zemljani nasip, a novi pod prizemlja doveden je na izvornu ranogotičku razinu pa se kao dvorišni prostor povezao s nekadašnjom poprečnom ulicom.

SL. 14. DETALJ ZAZIDANOGA TRIJEMA U PRIZEMLJU
FIG. 14. WALLED-IN PORCH ON THE GROUND LEVEL, DETAIL



ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Analizom prostora dijela hvarske Grode u kojem je smještena palača Jakša mogu se donijeti određeni zaključci. Tu se još uvijek sačuvala najranija matrica *Novoga grada* podignutog 1278. godine. Na nekim mjestima sačuvana je izvorna razina i sustav ulica i kuća na koso položenom terenu. Interesantan je tako odnos građevina prema donjoj i gornjoj ulici. Slijepe uličice, kalete, kao i uska dvorišta uvlače se duboko u stambenu insulu, povezujući tako međusobno preko vertikalnih komunikacija kuće donje i gornje ulice. Ti se prostori koriste i kao gospodarska dvorišta u funkciji obavljanja uobičajenih poslova stanovnika. Ranogotičke su kuće skromnih dimenzija, tipološki vrlo slične. U prizemlju je bio gospodarski prostor, bilo da su to konobe ili dućani. Stanovanje je organizirano na katu, do kojeg se često dolazilo vanjskim stubištem.

Ta se ranogotička urbana struktura vrlo uspješno transformira u sljedećim stoljećima.

Razvojem društvene i političke moći pojedine obitelji okrupnjuju svoj posjed gradeći nove palače na još uvijek staroj urbanoj matrici. Na primjeru Hvara i povijesnom razvoju palače Jakša vidjeli smo da prostor za širenje nalaze u povišenju i proširenju postojeće građevine, a premoštenjem ulice prislanjaju se i na gradski zid. Uzurpira se javni prostor grada, suzuruju i ukidaju ulice. Na primjerima ostalih velikaških obitelji grada Hvara vidimo da je to sredinom 15. stoljeca već redovita praksa.

U izgradnji tih palača stasaju nove generacije hvarskih majstora, zidara, klesara i drvodjelaca koji stilu cvjetne gotike u Hvaru daju svoju posebnost. Za razliku od drugih hvarskih palača, na primjeru palače Jakša možemo prepoznati utjecaj radionice Jurja Dalmatinca, koji se očituje na nekim detaljima ukrasa otvora, a osobito na kamenom pilu s karakterističnim Jurjevim povijenim lišćem. Pa i izvedba trijema u relativno malom prostoru dvorišta, koji nije čest u stambenom graditeljstvu Hvara, daje nam s razlogom pretpostaviti prisutnost Jurjeva koncepta u organizaciji kasnogotičke palače Jakša.



SL. 15. OBNOVLJENI TRIJEM U PRIZEMLJU
FIG. 15. RESTORED PORCH ON THE GROUND LEVEL

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

1. DUBOKOVIĆ, N. (1960.), *O građevinskom razvoju grada Hvara polovinom XV stoljeća*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 12, Split
2. FISKOVIĆ, C. (1962.), *Ljetnikovac Hanibala Lucica u Hvaru*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik
3. FISKOVIĆ, C. (1977.), *Graditeljstvo grada Hvara u XVI stoljeću*, „Radovi Instituta za hrvatsku povijest”, 10, Zagreb
4. KATIĆ, M. (2003.), *Nova razmatranja o kasnoantickom gradu na Jadranu*, „Opvscvla archaeologica”, 27, Zagreb
5. KEČKEMET, D. (1988.), *Juraj Dalmatinac i gotička arhitektura u Splitu*, Književni krug, Split
6. KOVAČIĆ, J. (1987.), *Kroz stambeno graditeljstvo grada Hvara*, iz hvarske kulturne baštine, Hvar
7. KOVAČIĆ, J. (1997.), *O kući tzv. Hektorović na gradskom zidu u Hvaru*, „Prilozi povijesti otoka Hvara”, 10, Hvar
8. NOVAK, G. (1974.), *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb
9. PETRIĆ, N. (1973.), *Civitas quae aliis temporibus fuit (Grad koji je nekad postojao)*, Hvarski zbornik, 1, Hvar
10. PETRIĆ, N. (1975.), *O gradu Hvaru u kasnoj antici*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 20, Split
11. PETRIĆ, N. (1977.a), *Ranosrednjovjekovna civitas srednjodalmatinskih otoka*, „Starohrvatska prosvjeta”, III: 24, Split
12. PETRIĆ, N. (1977.b), *Sukobi plemića i pučana kroz izgradnju grada Hvara*, „Radovi Instituta za hrvatsku povijest”, 10, Zagreb
13. RAJČIĆ, A-M. (2006.), *Urbanistički razvoj grada Hvara*, „Prostor”, 14 (1 / 31/), Zagreb
14. TUDOR, A. (1998.), *Prilog poznavanju utjecaja Jurja Dalmatinca u Hvaru*, „Peristil – zbornik radova za povijest umjetnosti”, 41, Zagreb

IZVORI SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1., 3., 12., 13., 15. Foto: autor
 Sl. 2. Državni arhiv u Splitu – Arhiv mapa
 Sl. 4.-11. Autor
 Sl. 14. Foto: A. Tudor

SAŽETAK

SUMMARY

JAKŠA PALACE IN HVAR

Jakša Palace in Hvar is situated in the southeastern part of Groda near the town gate called St Mary's Gates or Bishop's Gates. The history of the town Hvar can be traced back to an Illyrian fortress that stood at the site of today's Pjaca. In the early Middle Ages a Burg (Burak) was built on the opposite side of the port. By order of the Venetian authorities a new town was built in 1278 on the ruins of a town from Late Antiquity. The New town (Civitas Nova) or popularly called Groda was walled by fortresses and curtain walls with a castle built at the site of the former Illyrian fortress.

The area inside the walls was occupied by residential houses built in the manner of the ancient insulae. The street layout was based on a series of horizontal streets following the configuration of the terrain and the sloping streets perpendicular to them which most commonly had stairways. The area within this street grid was built up with Early Gothic houses.

There had been an early Gothic house at the site of Jakša Palace dating probably from the late 13th or the early 14th century. It was a modest two-storey building consisting of the ground-floor and the first floor levels with a gable roof. Its south facade, whose original appearance is unknown, was oriented to the lower town street. The west facade was oriented to a transversal street linked with the upper street by stairs. From the north and east, the house was separated from the adjacent buildings by a courtyard. It is assumed that there was an external stone stairway on the south side which provided access to the first floor as it was common practice in Hvar's medieval architecture.

In 1420 the town was seized by Venice. As a result a new cultural influence was felt especially in the architecture of floral Gothic style. It was in this period (the second half of the 15th century) that Jakša Palace was built.

In the first half of the 15th century aristocratic palaces began to spring up along the city walls. This was contrary to the 1331 statute which stipulated

that houses had to be built at least 20 steps away from the city wall for security reasons. In 1446 the plebeians launched a protest against it but the authorities made no effort to put an end to this practice.

The Late Gothic Jakša Palace originated from a former Early Gothic house which was remodeled with parts added or altered. Another storey was added and the porch built in the courtyard to extend the house eastwards. With its arches spanning across the street towards the south, the building spread over a part of the city wall in the same way as did the palaces of families Uzizic, Paladinic and Gazarovic. A document from 1463, which gives information on the construction of the arches on Uzizic (Hektorovic) Palace, is also relevant for the exact dating of Jakša Palace since both buildings had identical shapes of the arches. It can thus be assumed that the palace retained the original Early Gothic layout with the external staircase on the south side giving access to the first floor. A new south facade was built over a part of the city wall making a passage for the city guard more narrow but still serviceable. A biforis and a triforium are richly decorative with their capitals and acroteria designed in the shape of bent leaves.

Hvar could boast highly developed crafts at the time. Some craftsmen used to work in the workshops of Juraj Dalmatinac and Andrija Alesija so it seems reasonable to assume that some of these masters were actually engaged in the works on Jakša Palace.

Hvar was severely damaged on two occasions: in 1571 during the war against the Turks and in 1579 by a powder-magazine explosion on Fortica. Since the explosion wrecked several houses west from Jakša Palace, it is quite possible that the palace might have been damaged on this occasion as well which later led to its rehabilitation in the second half of the 16th century. It was then that new window openings with Renaissance characteristics were built in and new fire-places installed. It is highly probable that decorative stone basins were then removed from the drawing-room where they had presumably been before.

The palace underwent a major transformation in the late 19th century. From a palace with a medieval character it was transformed into a residential building with an entirely new layout. Due to a dilapidated porch threatening to collapse, the space between the arches was filled up with a new wall. Likewise, the former courtyard was completely closed by a new shallow vault with a terrace above it. The south facade covering the ground-floor level and the first-floor was completely rebuilt leaving no visible traces of the earlier stages.

In 2001 work began on the rehabilitation and reconstruction of the palace. A detailed architectural survey was followed by archaeological investigation works and conservation analyses. After the design stage structural repair work was undertaken, the walled-in porch on the ground-floor level was reconstructed and reopened, and stone sculpture and facade plaster were renovated. New floor structures and a new roof structure were made. After removing the earth embankment the west facade became entirely visible.

Archaeological investigation works were conducted in the interior and on the west side of the palace where the ruins of the medieval houses (previously lined up along a transversal street) were found including the ruins of a Late Gothic house demolished during the Turkish siege of Hvar and the explosion of the powder-magazine. Many fragments of Late Gothic stone sculpture were found as well. Some of these decorative pieces might have been on Jakša Palace.

The most significant finding was a stone basin featuring a decoration in the form of bent leaves whose striking resemblance to the one in the courtyard of Great Papalic Palace in Split leads us to assume that it was carved in Juraj Dalmatinac's workshop. Unlike other palaces in Hvar, Jakša Palace is recognizable by this workshop's influence particularly in some decorative details of the opening on the palace front. Moreover, building the porch in a relatively modest courtyard (quite uncommon in Hvar's housing construction), indicates that it might have been Juraj Dalmatinac's workshop that left its stamp on the layout of the Late Gothic Jakša Palace.

IVO VOJNOVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

IVO VOJNOVIĆ rođen je u Splitu 1959. Diplomirao je 1984. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Godine 2002. osniva svoj arhitektonski ured. Glavno područje svoga djelovanja nalazi u istraživanju i projektiranju u povijesnim sredinama Splita, Kaštela, Trogira, Hvara, Visa i Korčule. Poseban interes posvećuje Dioklecijanovoj palaci i srednjovjekovnom graditeljstvu srednjodalmatinskih gradova.

IVO VOJNOVIĆ, born in Split in 1959. He graduated in 1984 from the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. In 2002 he established his own architectural practice. His main professional interests lie in research and design in the historic areas of Split, Kaštela, Trogir, Hvar, Vis and Korčula. He has keen interest in Diocletian's palace and medieval architecture of central Dalmatian towns.

